

Civillikumā nav noteikta nepārvaramas varas jeb force majeure definīcija. Vai ārkārtas situācijas izsludināšana automātiski uzskatāma par nepārvaramas varas apstākļu iestāšanos?

Ārkārtējā stāvokļa izsludināšana, piemērotie ierobežojumi un vīrusa izplatīšanās var tikt uzskatīti par nepārvaramas varas apstākļiem tikai tad, ja līguma saistību izpildi šie apstākļi objektīvi ietekmē, padarot līguma izpildi par neiespējamu šo apstākļu dēļ. Tomēr lielāka uzmanība pievēršama faktiskajam stāvoklim, nevis ārkārtas situācijas izsludināšanas faktam pašam par sevi. Tāpat jānorāda, ka, ja līguma puses iekļauj ārkārtas situācijas izsludināšanu starp nepārvaramās varas apstākļiem, tad šāda atruna būs automātiski saistoša.

Svarīgi atzīmēt, ka nepārvaramas varas apstākļu atzīšana automātiski neatbrīvo no līguma saistībām, kā arī nav pamats automātiskai līguma izbeigšanai. Pusei, kas nespēj izpildīt vai nav izpildījusi savas līgumiskās saistības nepārvaramas varas apstākļu dēļ, tas būtu jāpamato, kā arī jāpieprasa izziņa no kompetentās iestādes. Latvijā tā ir Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera.

Protams, ja līguma noteikumi paredz citu nepārvaramas varas apstākļu un to seku regulējumu, tad ir jāpiemēro līgums. Ja savukārt līgumā nav speciālu noteikumu par līguma izbeigšanu nepārvaramas varas apstākļu dēļ, tad nepārvaramas varas apstākļu iestāšanās tikai pagarina līguma izpildes termiņu. Tomēr puse var mēģināt pierādīt, ka tā vairs nav ieinteresēta līguma izpildē, un likumā noteiktos izņēmuma gadījumos pieprasīt līguma izbeigšanu uz šī pamata. Tādā gadījumā jāceļ prasība tiesā.

Attiecībā uz nepārvaramas varas apstākļu radīto zaudējumu atlīdzināšanu Civillikums nosaka, ka zaudējumi, kuru cēlonis ir nejaus notikums vai nepārvarama vara, nav jāatlīdzina. Protams, ka arī šajā sakarā līgums var paredzēt citus nosacījumus, kas jāievēro. Pilnīgi pamatoti var uzskatīt, ka Covid-19 un tā sekas kopsakarā ar ārkārtējo situāciju Latvijā skars daudzas jomas, uzņēmumus un cilvēkus. Diemžēl lielāku daļu tas skars vairāk negatīvā nozīmē nekā pozitīvā. Neapšaubāmi, ka būs arī negatīva ietekme uz valsts budžetu un ekonomiku. Cik negatīva vai graužoša, par to varēs spriest attiecīgu nozaru eksperti.

Force majeure apstākļi Covid-19 laikā

Ārkārtējā stāvokļa izsludināšana Latvijā ir radījusi neparedzētus apstākļus darba tirgū kā darba devējiem, tā darba ņēmējiem un arī dažādu pakalpojumu sniedzējiem. Uz aktuāliem jautājumiem atbild advokātu biroja Sorainen zvērināta advokāte Viktorija Jarkina

Teksts Jānis Maršāns

Publicitātes foto

“Svarīgi atzīmēt, ka nepārvaramas varas apstākļu atzīšana automātiski neatbrīvo no līguma saistībām, kā arī nav pamats automātiskai līguma izbeigšanai,” skaidro advokātu biroja Sorainen zvērināta advokāte Viktorija Jarkina.

Visticamāk, vairumam cilvēku vislielāko satraukumu rada darba tiesisko attiecību jautājumi.

Visradikālākais, ko var sagaidīt darbinieki no Covid-19 situācijas, ir darba tiesisko attiecību izbeigšana. Šeit galvenokārt var runāt par uzteikumu uz darbinieku skaita samazināšanas pamata un nespējas nodarbināt darbinieku citā darbā tai pašā vai citā uzņēmumā. Tomēr pastāv arī daudz mazāk radikāli risinājumi, kurus atkarībā no sava finansiālā stāvokļa un godprātības var izmantot darba devējs, tādi kā apmaksāts atvaļinājums vai bezalgas atvaļinājums. Apmaksāts atvaļinājums ir iespējams, ja personai nav pārejošas darbnespējas un, piemēram, nepastāv attālināta darba iespēja. Tomēr darba devējam jāatceras, ka šajā gadījumā darbiniekam jāmaksā darba alga pilnā apmērā, ja vien darbinieks brīvprātīgi nepiekrīt izmantot ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu. Tāpat jānorāda, ka ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu var izmantot ārpus saskaņotā atvaļinājumu grafika, ja darba devējs un darbinieks par to vienojas. Citiem vārdiem, darba devējs nedrīkst piespiest darbinieku izmantot ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu pašizolācijas periodā. Attiecībā uz bezalgas atvaļinājumu, ko droši vien mēģinās piedāvāt vairāki darba devēji, jānorāda, ka darba devējam nav tiesību piespiest darbinieku doties neapmaksātā jeb bezalgas atvaļinājumā. Papildus jāpiezīmē, ka darbinieku

aizsardzībai likumprojektā *Par valsts apdraudējuma un tā seku novēršanas un pārvarēšanas pasākumiem sakarā ar Covid-19 izplatību* ir iestrādāti īpaši mehānismi. Tā likumprojekta 12. panta pirmā daļa noteic, ka, ja krīzes skarto nozaru darba devējs nenodarbina darbinieku vai neveic darbinieka saistības izpildījuma pieņemšanai nepieciešamās darbības (dikstāve), darbiniekam Ministru kabineta noteiktajā kārtībā un apmērā tiek kompensēta atlīdzība līdz 75 % no Darba likuma 74. pantā noteiktās atlīdzības apmēra, bet ne vairāk kā 700 eiro par kalendāra mēnesi (dikstāves pabalsts).

Vai šodienas ārkārtas situācijas apstākļos turpina darboties datu aizsardzība un darbinieku privātuma noteikumi?

Var redzēt, ka situācija ar inficēto personu personas datu atklāšanu Latvijā nav neapšaubāma. Daži grib zināt savus "varoņus", kas baudīja dzīvi ārzemēs vai neievēroja pašizolēšanās prasības pēc ārvalstu ceļojumiem, neskatoties uz visām drošības prasībām, daudzi vienkārši grib būt droši par sevi un saviem tuviniekiem. Ja šādas informācijas atklāšana būtu valsts lēmums, tad tam būtu arī savs īpašs regulējums. Darba devējam savukārt jāatceras, ka, pieprasot informāciju no darbiniekiem, tas drīkst zināt, vai darbinieks ir *Covid-19* inficētais, kontaktpersona vai persona, kas pēdējo 14 dienu laikā atgriezies no ārzemēm. Ja darbinieks ir informējis darba devēju, ka viņam/viņai ir *Covid-19*, darba devējam ir pienākums nepublicēt citiem darbiniekiem informāciju, ka konkrētais darbinieks ir inficēts. Tā vietā darba devēja pienākums ir informēt atbildīgās iestādes. Darba devējs var vispārīgi informēt darbiniekus, ka darba vietā ir konstatēta persona ar apstiprinātu *Covid-19* infekciju, savukārt atbildīgās iestādes veiks infektoloģisko izmeklēšanu, lai noskaidrotu kontaktpersonas, un dos norādījumus attiecībā uz turpmāko rīcību.

Protams, ka darba devējs arī nedrīkst pieļaut, ka inficēta persona ierodas darbā. Savukārt pašiem darbiniekiem jāatturas no darbībām, kas var radīt kaitējumu citas personas dzīvībai vai veselībai. Ja darbinieks ir bijis ārvalstīs, viņam ir pienākums ievērot divu nedēļu pašizolāciju, bet, ja ir apstiprināts, ka viņš ir inficēts vai ir uzskatāms par kontaktpersonu, darbiniekam ir pienākums ievērot divu nedēļu karantīnu, protams, ja nav pamata palikt mājās vai ārstniecības iestādē arī ilgāk.

Kā cīnīties ar atsevišķu negodprātīgu tirgotāju darbībām, kad preču deficīta apstākļos nepārprotami tiek celtas preču cenas?

Pēc valsti izsludinātā ārkārtas stāvokļa jau 12. marta vakarā cilvēki steidzās uz veikaliem iegādāties pārtiku un pirmās nepieciešamības preces. Palielinoties pieprasījumam, cena pieaug. Tomēr, redzot veikalā medicīniskās sejas maskas par 49,99 eiro, kas iepriekš aptiekā bija nopērkamas par nepilniem 15 eiro, rodas jautājums, cik šāds cenas pieaugums ir likumīgs un godprātīgs. Neapšaubāmi, ka papildus pieprasījuma pieaugumam cenas var ietekmēt dažādi faktori, piemēram, izejvielu izmaksas un ražotāju vai piegādātāju noteiktās cenu izmaiņas. Tomēr, cik no likuma viedokļa ir pamatoti iedzīvoties uz pirmās nepieciešamības preču rēķina, vairākas reizes palielinot preču cenu? Vai šeit var runāt par patērētāju tiesību pārkāpumu un negodīgu komercpraksi? Analizējot šo jautājumu no likumu regulējuma puses, cenu palielināšana (pat vairākas reizes) pati par sevi nav nekāds likuma pārkāpums, protams, ja vien nenotiek dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana vai cits konkurences tiesību pārkāpums. Tomēr, lai cīnītos ar šādiem gadījumiem, kad tiek negodprātīgi celtas cenas, Krīzes vadības padome negodprātīgu komersantu kontrolēšanai uzdeva uzraugošajām iestādēm veikt pirmās nepieciešamības preču cenu monitoringu un nepieciešamības gadījumā vērsties pret negodprātīgajiem komersantiem. Tāpat Ekonomikas ministrija uzrauga, vai nav konstatējami negodīgas komercprakses gadījumi un aicina patērētājus būt modriem un aizdomu gadījumā, pamanot nepamatotu cenu paaugstināšanu, ziņot Patērētāju tiesību aizsardzības centram. Diemžēl pagaidām nav īsti skaidrs, ko varēs darīt atbildīgās iestādes cīņā ar negodprātīgiem komersantiem, ja likumi neregulē negodprātīgu cenu celšanu. Tāpēc jācer uz komersantu godprātību.

Kas notiek ar publiskajiem iepirkumiem?

Attiecībā uz publiskajiem iepirkumiem un no tiem izrietošajām tiesiskajām sekām situācija ar *Covid-19* un ārkārtas stāvokli Latvijā var ietekmēt kā esošās līgumsaistības, tā arī iespējamās nākotnes līgumsaistības un publiskos iepirkumus kopumā. Esošās līgumsaistības tas var ietekmēt no līguma izpildes iespējamības puses kontekstā ar nepārvaramas varas apstākļiem. Savukārt

attiecībā uz pasūtītāju iespējām atkāpties no Publisko iepirkumu likuma prasībām pati par sevi esošā ārkārtas situācija valstī galvenokārt nav par pamatu, lai atkāptos no publisko iepirkumu noteikumiem, nerīkojot konkursu. Tomēr šeit īpaši jāuzsver, ka 14. martā Ministru kabinets grozīja rīkojumu Nr.103 *Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu*, tajā ietverot 4.14. apakšpunktu, kas paredz atļaut valsts kapitālsabiedrībām, Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienestam, Nodrošinājuma valsts aģentūrai, Valsts policijai, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestam, Valsts robežsardzei, Iekšlietu ministrijas Informācijas centram, Valsts ieņēmumu dienestam, Ārlietu ministrijai un Aizsardzības ministrijas resoram nepiemērot Publisko iepirkumu likumu iegādēm (precēm un pakalpojumiem), kas nepieciešamas *Covid-19* uzliesmojuma izplatības ierobežošanai, ārstniecībai un šo pasākumu organizēšanai. Ministrijām veikt uzskaiti par minēto iegāžu apmaksai nepieciešamajiem papildu finanšu līdzekļiem un pieprasīt tos no valsts budžeta programmas *Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem*. Šāds regulējums prasa īpašu izpēti, jo publisko iepirkumu joma ir ES līmenī harmonizēta, kā arī šādam izņēmumam būtu jāizriet no ES primārajām tiesībām.

Šodien redzam, ka arī daudzas LR tiesas maina darba laikus un procedūras, atsakoties no lietu izskatīšanas mutvārdu procesā. Domājams, ka arī tiesībsargājošo iestāžu darbu ietekmēs Covid-19 pandēmijas fakts un lietu izmeklēšana varētu ievilkties. Vai tas automātiski nozīmē arī noilguma termiņa pagarināšanos par ārkārtas situācijas laiku?

Civillikuma normas par noilguma termiņa pārtraukumu nesniedz precīzu atbildi uz šo jautājumu. Saskaņā ar Civillikuma 1898. panta noteikumiem dažos gadījumos, noilgumu aprēķinot, var atskaitīt zināmu laiku vai nu tā sākuma atlikšanai, vai darbības apturēšanai, vai tā termiņa pagarināšanai. Pie tādiem gadījumiem, piemēram, pieder situācija, kad tiesu darbība kara apstākļu dēļ pagaidām pilnīgi pārtraukta; šeit noilguma tecējums apturēts pa visu šā pārtraukuma laiku. Iespējams, šo normu analogijas ceļā varētu attiecināt arī uz ārkārtas situācijas laiku.

Par noilguma iestāšanos un termiņiem krimināltiesībās atbildi sniedz Krimināllikums, kas neparedz, ka ārkārtējs stāvoklis būtu par pamatu noilguma darbības apturēšanai. ■